

SIMÉN DOMOKOS

MILYEN JÓ AZ AJÁNDÉKOZÓ ISTEN!*

Mt 20, 1–16

Joachim Jeremias „Jézus példázatai” című könyve szerint Jézus valódi példázatai – a szinoptikusoknál 40, Tamás evangéliumában 11 – az igazi mindennapi életből valók, és újak. A Jézus előtti időkből csak Hillelnek maradt ránk a 20. évből két képes beszéde (a test és a szobor, valamint a lélek és egy vendég tréfás összehasonlítása). Jézus után a 80. évtől ben Zakkaival kezdődik a példázatok sorozata. Jézus példázatai új kommunikációs eszközök, sajátos műfaj.

A Jézus-példázatok nem mindig azonosak azzal, és ahogy Ő mondta. Halála után szóban maradt fenn hagyományként tanítása, valamint példázatai és hasonlatai. A leíraskor az ősegyházban új értelmet adtak a példázatoknak is. A hellenisztikus zsidóságban az allegorikus exegézis iskolát alapított; valami hasonlót kerestek és vártak a keresztény tanítástól is, hogy ők maguk „éljenek benne”. Ezért értelmezték át, alakították, vonták és zavarták össze az eredetinek még megmaradt tanítás egy részét. Az eltérő fogalmazásokon, a hangsúly eltolódásán, a példázatok megtoldásán, az allegóriák, közmondásos igazságok stb. önkényes kezelésén látszik az igyekezetük (pl. a magvetőről szóló példázat eredeti, illetve régebbi, mint a magyarázata, mely nyelvi okoból későbbi hagyományból maradt ránk J. Jeremias szerint.) Az apokaliptika Dániel próféta óta „önvédelemből” allegóriát használt, az ösgyülekezet is bizonyításként használta azt.

A példázatok eredeti formájának és értelmének visszanyerésére sok kísérlet történt. Ilyenekből egy párat szemléltetésként hadd idézzek: A példázatok és mondások allegorikus magyarázatát vizsgálat alá vették, mert összevissza értelmű következtetéseket vontak le egy-egy gondolatból, melynek legszélesebb körű alkalmazását helyesnek vélték. Igyekeztek elkülöníteni egymástól a képes beszédet, a hasonlatot, a példabeszédet, az allegóriát, a közmondásos képes beszédet az eredeti szövegben. Nem vezetett eredményre, mert a héber MASAL és az arám MATHAL szó mindennemű képes be-

* Bibliamagyarázat. Elhangzott február 12-én a teológiai csendesnapon.

szédet jelent. A példázatokot Gadoux Jézus helyzetébe akarta visszaállítani; Schmidt a történelmi háttért tartotta fontosnak; Dodd a példázatokot Jézus életének ember-helyzetébe próbálta beállítani. Voltak, akik az ősegyháztól próbáltak visszamenni, figyelmüket Jézus és az ősegyház közti eszmei különbségre irányították. Olyan próbálkozás is volt, hogy a bibliai szöveget visszafordítsák görögre, pl. Dallman, Wellhausen és mások. Még a görögöt is vissza akarták fordítani Jézus nyelvére, de az egyik elfogadott elmélet szerint Jézus más és más nyelven beszélt a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó hallgatóihoz: hol héberül, hol arameusul. Mindig közérthetően!

A kísérletek célja a tisztább jézusi tanítás visszaállítása, eredeti értelmének az ismerete: kikapcsolni a szemléltető anyag változtatását, a kiszínezéseket, az ószövetségi és népi elbeszélő motívumokat, a változó hallgatóság változtatását, az ősegyház helyzetét, allegorizálását és eltérő hitvilágát, helyére tenni az indokolatlanul eszkatologikussá tett helyeket, illetve azoktól eltekinteni. Mindhárom evangélistánál nagy a hajlandóság, hogy a sokasághoz vagy az ellenfelekhez intézett beszédekből tanítványi példázatokot alakítson, sokat fenyegető éllel. Bizonyossága ennek a szőlőmunkásokról szóló példázat befejezése, a Mt 20, 16/a – elsők és utolsók – és a 16/b – hivatalosak és választottak – verse. A mondás másoknál is megvan, de más alkalmazásban. Itt másodlagos befejezést kapott, a mennyországi rangsort és az isteni kegyelmet célozta meg. Tulajdonképpen az egész vers betoldás, nem ide tartozik, itt Isten országával kapcsolatos eszkatologikus hangsúlya van.

Térjek rá a példázatra, annak fontosabb mondanivalójára, de azelőtt szeretném szemléltetni a példázatról szóló magyarázatokat is:

1. A római katolikus és az evangélikus egyház ezt az evangéliumi példázatot a SEPTUAGESIMA vasárnapján hirdeti, húsvét előtt 70 nappal az 1Kor 9, 24–27-tel, a versenypályán futás verseivel kiegészítve. Jelentése: Hívás Isten szőlőjébe, és úgy allegorizálják Iraeneus óta, hogy az ötszöri hívás óráit felosztják az üdvtörténetre Ádámtól életkorokra, a keresztennyé levés szerinti korokra.

Megjegyzésem: A szőlőbe hívásra teszik a hangsúlyt, pedig az az esti fizetésen van.

2. A Mt 20, 16 befejezés – hivatalosak és választottak – azt jelenti, hogy kevés az üdvösségnyerők száma, sok az elkárhozottaké. Nem befogadó, hanem kizáró jellegű. Az elsők az „elhívottak”, de zúgolódásukkal Isten ellen lázadtak fel, és ezért elvesztik üdvösségüket. A 14. vers „ítélet-példázat” tanulsága: Ne játszd el az üdvösséged!

Megjegyzésem: A tévedés ott van, hogy az elsők nem a büntetést, hanem a megállapodott bért, az igazságost kapták. Itt jegyzem meg, hogy a 16. vers második része – a hivatalosak és a választottak – hiányzik a régi egyiptomi kéziratokból és egyes fordításokból. Oka: a 2. században került a mostani helyére.

3. A Mk 10,31 és a Mt 19,30 összefügg: „Sok elsők lesznek (pedig) lesznek utolsók...” A vizsgált példázatban Máté egy fejezettel később a felsoro-

lást az utolsókkal kezdi. Egy kicsit arra céloz, hogy „a jövő korszakban”, „az utolsó napon” minden földi rangsorrend fordítva lesz (8. vers.) Öt csoport munkába hívatottól van szó, de a 8. verstől az elsőnek és utolsónak fogadotokról beszél csak a példázat, a három közbülső mellékszereplő.

Megjegyzésem: Tény, hogy a példázat mondanivalója nem a rangsor megfordításán van.

4. A rangsor kérdésének a megoldásához más út is vezet. A templom építéskor a kérdező látnokot nyugtalanítja az a kérdés, hogy nincsenek-e hátrányos helyzetben a korábbi nemzedékek az utolsó időt megelőzőkkel? Erre ezt a választ kapta: „Ő így szólt hozzám: Ítéletemet körtánchoz hasonlítom: az utolsók nincsenek hátrább, az elsők nincsenek előbbre.” A példázat egyik mai értelmezése az, hogy az elsők és az utolsók közt nincsen különbség. A templomépítéskor mindenkire szükség volt.

Toldalékként még egy pár *vélemény-magyarázat és észrevétel:*

A hallgatóknak a csattanó, a meglepő és igazságtalan nemcsak az egyforma bér, hanem az, hogy az egy órát dolgozóknak a henyélés után olyan nagy szerencsájük van a sok pénzzel. Jézus idejében egy napszám 12 órából állt, a bére 1 dénárt tett ki, míg egy munkás kenyérszükséglete egy napra a dénár 1/12-e volt. A tanulság: a szerencse mindig kell!

Ha a 15. verssel fejeződött volna be a példázat: „a te szemed azért gonosz, mert én jó vagyok”, az ösgyülekezet nem lett volna otthon a példázatban. A gonosz szem Mk 7,22-ben a bűnök között van felsorolva. A szem pedig láthatta, hogy a 12 órát a forróságban és a sürgős munkában dolgozók tevékenysége nem egyenlő a piacon lógó, fecsegő semmittevőkével. A magyarázatuk is csak kifogás: „senki sem fogadott fel”.

A Jézust hallgatók együtt éreztek a szegényekkel, a munkanélküliekkel, hiszen a templom felépítésének a befejezésekor 18 ezer munkás maradt munka nélkül. A gazda cselekedete nem önkényes szeszély, hanem jóságos cselekedet a szegényekkel, mert „Ilyen jóságos a gazda”! Mivel ez példázat, akkor: „Isten ilyen jóságos a vámszedőkkel, a bűnösökkel és mindenkivel.” A továbbiakban a 16. verset teljesen kikapcsoljuk.

A szívemhez és az eszemhez a legközelebb álló magyarázatát Karl Herbstnek „A valódi Jézus” című könyvéből akarom még idézni. Szerinte Jézus „legbosszantóbb” képe Istenről ebben a példázatban van. Megmutatja, hogy az ember jó vagy gonosz szemén múlik az, hogy bosszankodik-e Isten viselkedésén. A példázat szerinte háromdimenziós:

1. Tisztán tárgyilagosan: Az úr nem jár el igazságtalanul, az elsők a kialudott bért megkapják. 2. Gonosz szemmel nézve: Ezek az utolsók ajándékot kaptak, amit nem érdemeltek meg, mi jobban megérdemeltük volna – fogalmazódik meg az elsőkből. Az ajándékot sosem érdemli ki az ember, „bármilyen keményen hangzik is”, sokszor az érdemtelen kapja. 3. Könnyed érzülettel és jó szemmel nézni: milyen jó maga az úr, ajándékoz az éhezőknek, aminek egy jó szemű-szívű embernek örülnie kellene. Az eredmény: a látószerved, a világos vagy sötét szemüveged az, ami az alkotott ké-

pedet világossá vagy sötétté teszi. A szíved szerezhetsz örömet vagy bosszúságot, amikor azt látod, hogy Isten másokat megajándékozik... Itt is megfogalmazódik Jézus egyik alapelve: A személyes szeretet – fölülte állva az igazság szintjének – valóban egészen szabad. Aki szeret, az segít, de ez a segítség nincsen kötve ahhoz, hogy ajándékait egyenlően ossza el. A szeretet szabadsága színessé, feszültté és kiszámíthatatlanná teszi Isten történetét az emberrel. (150–151. old.)

Jézusnak ez a példázata Isten-példázat is, a jó Istenről szól. E kétszűcsű példázat 1–8 és a 9–15. verse közt a másodikon van a hangsúly, a lényeg. Nem a felfogadás, hanem a fellázadás feloldása a fontos. Milyen választ kapnak a lázadók? „Irgykedsz-e, mert én jó vagyok?” Jézus Istenre, az ősegyház magára vonatkoztatta a példázatot. A Biblia nyelvén a szőlőszőlőhegy Ézsaiás 5,7 óta hasonlat: „A seregek Urának szőlője pedig Izrael háza.” Jézus hallgatói értették a példázat lényegét, az ősegyház eszkatológikus értelmet hozott ki belőle.

Az általánosítások után fussunk végig, ha elnagyoltan is, a történeten. A korán reggel napfelkeltét jelent. A 3 óra tájt a 8–9 óra közti időt jelöli. A 6, 9 és a 11 óra közti piacon „hivalkodó” munkásokkal nem alkuszik a gazda, „Menjetek, ami igazságos, megkapjátok”, mondja nekik. Az elsők a többieknek ígért igazságos bér alatt azt értették, hogy az 1 dénár napi bérnek a tört részét fogják kapni a többiek. (Íme, a matematika nem mindig „reálszakos”.) A kettős csűcsű példázat első része a munkások elöhívásával, szólításával, és a vincellérnek adott különös paranccsal ér véget: „Add ki nekik az igazságos bért.” El tudom képzelni, hogy matematikai számításuk szerint mennyire felháborodtak az elsők, akik legalább 10-11 órával többet dolgoztak, becsapva érezték magukat az utolsóknak adott egyenlő bérért. Az esti bérfizetés az 5Móz 24,14–15 szerint a bűn terhe mellett kötelező volt. A gazda parancsa: „Fizesd ki a bérüket” magában foglalja a „teljes napi bérüket”. Az utolsókra utaló „kezdve”, „elkezdve” görög szó fordításának egyik halvány jelentése a „bezárólag”-nak is megfelel. Itt azonban az ellenpontosításon a hangsúly, a lényegét mondani akarás, a gazda akarata: „Az utolsóktól kezdve”.

A 11. versben zűgolódás, lázadás van. Ekkor a gazda már nincs jelen, a lakására mentek szitkozódva. A 12. versben az „Ezek” kifejezés azt jelenti, hogy magukkal vitték az elsők az utolsókat is, kik egy órát dolgoztak. Rájuk mutattak: „Ezek”. Az „ezek” biztos, hogy nem zűgolódtak, bár nem jó szándékból mentek, hanem kényszerítve vitték őket. Az elsők felindulásukban és felháborodásukban a köszöntést, a gazda megszólítását is elhagyták. Kettős a sérelmük: munkájuk időtartama közti különbség, és annak nehézsége miatti magasabb bérkövetelés. A gazda jó érzékkel és módszerrel a 13. vers szerint „egyiküket”, a főkiabálót, a lehangosabbat szólítja meg, udvariasan: „Barátom”, mondja neki. Szemrehányást, de jóságot is tartalmaz a megszólítás. A barátom megszólítás három helyen fordul elő az Újszövetségben, a megszólított mindenütt elkövetett valami helytelennek látszót. Általában így szokták megszólítani azt, akit nem ismertek név szerint, aki távoli valaki.

A 13. versben a gazda megfelel a lázadónak: „Nem cselekszem igazságtalanul veled”, amiben megegyeztünk, azt megkaptad hiánytalanul. A 14. vers parancs: „Menj el! Vedd, ami a tiéd!”, a szerződött munkát megtetted, a béred megkaptad, az egyezséget egyikünk sem szegte meg. Te dolgoztál, én fizettem. Ide kapcsolódik a 15. vers, melynek a „magaméval” szó helyett az „enyémből” szóval fordítva, így hangzanék helyesen: „Nem szabad-e nekem az enyémből akaratom szerint azt adni, amit én akarok?” Vagy szabadabban: „Az én birtokomon, az én gazdaságomban én rendelkezem akaratom szerint, én döntök a magam szempontjából, a véleményem nem lehet befolyásolni.”

A 15. vers a kulcsa a példázatnak: gonosznak látsz engem, mert én jó vagyok mindenkivel. Egyszerre kérdés és állítás is. A jóságot gonoszságnak látod. Jézus hallgatói egyenesbe értették a mondanivalót: Én a gazda, aki elhívtalak, megfogadtalak, dolgoztattalak, a többieket is, ha az én jóságom, segítségem kimutatom velük, kit rövidítek meg a jóságommal? Kit tettem szegényebbé azzal, hogy téged megfizettelek a felfogadás szerint, másokat segítettem, megjutalmaztam? Látod: „Ilyen vagyok, ilyen jó!” Nem a szokás törvényével, hanem az én jóságom szeretetével ítélek és adok.

E gondolatkörbe tartozik a tékozló fiú apja is.

Röviden összefoglalva a következő megjegyzésünk van:

1. A példázat érthető, ha visszatesszük eredetiben Jézus szájába; a mindennapi életből volt véve számos gondolat-kiágazással.

2. Az elbeszélés logikus felépítésű. Vizualitást varázsol. Feszültség-fokozós. Nem matematikai feladat.

3. Megdöbbenő, igazságtalannak látszó történet, melyet a vég felold, mivel példázat.

4. Mindenkit megszólít a tovább gondolásra, Isten-keresésre és ismeretre, valamint cselekedet-bírálatra.

A példázat Jézus szeretet-törvényének Isten jóságával való bizonyítását szemlélteti.

Idekívánkozik Káténk 41. kérdésének a válasza: „Isten mindent megtehet, amit akar”, és a 42. kérdés: „Mit értünk azon, hogy Isten jó?” – „... azt értjük, hogy Ő minden teremtményével csak jót teszen, nemcsak a jókkal és érdemesekkel...” Ámen.